

A nyomtatott és elektronikus folyóiratok kezelési költségeinek összehasonlító vizsgálata

Sok felsőoktatási és tudományos könyvtár azon van, hogy egyes gyűjteményrészeiben áttérjen a nyomtatott formátumról az elektronikusra. E folyamat egyik nagy kihívása, miképpen lehet megoldani az elektronikus anyagok hosszú távú hozzáférését, archiválását. Ugyanakkor megtakarításokkal járhat a formátumváltás például az elektronikus folyóiratok előfizetésében, licenclésében. A jelen dolgozat azt vizsgálja, milyen *megtakarítások* mutatkoznak az előfizetési díjak mellett fellépő, ún. *kezelési költségekben* (munkaerő, kötés, beruházás).

Joggal feltételezhető, hogy jelentős különbség van a két formátumhoz kapcsolódó kezelési költségekben, annál is inkább, mivel bizonyos fajtájú ráfordítások csak az egyiknél vagy a másikonál jelentkeznek, illetve az eljárások nagymértékben különböznek. Ráadásul a hosszú távú megőrzés kiadásai komoly mértékben terhelik a nyomtatott folyóiratokat, míg egyelőre alig az elektronikus formátumokat. A szerzők a kezelési költségeket a folyóiratok életciklusának alapján hasonlítják össze.

A vizsgálathoz 11 *felsőoktatási könyvtár* adatait használták fel. Voltak közöttük kicsik, közepesek és nagyok, centralizált és decentralizált szervezetben működők, állományukban különböző arányban szerepelnek elektronikus folyóiratok. Néhány orvosi, természettudományos és jogi gyűjteményt kizártak a vizsgálat köréből (ez azzal járt, hogy az egy folyóira-ra eső kötési és tárolási költségek csökkentek). Ugyanakkor valamennyi folyóirat-gyűjtemény szabadpolcon hozzáférhető.

Az adatgyűjtést 2003 első felében bonyolították le; mindenhol az érintett személyzet töltötte ki azokat az űrlapokat, amelyeken a 15 kategóriába sorolt 60 tevékenységfajta-ra fordított munkaidőt rögzítették.

A költségtényezők között nem foglalkoztak az elektronikus infrastruktúra kiadásaival, mivel ezeket nehezen lehetett volna az elektronikus folyóiratok kezelésében arányosítani. Nem rögzítették a könyvtárközi kölcsönzés adatait és ráfordításait sem. A folyóiratok tárolásának költségeit nem intézményenként állapították meg, hanem egy átlagot kalkuláltak: a nyomtatott folyóiratok visszamenőleges köteleinek elhelyezésére 2,5 dollárt számítottak; a kurrens évfolyamok helyigényénél abból indultak ki, hogy egy négyzetméter építési költsége 100 dollár. Az épület amortizációját 25 évre tették.

A *felvétel adatai* azt mutatják, hogy a kicsi és közepes könyvtárak állományában nagy helyet foglalnak el az elektronikus folyóiratok, míg a nagykönyvtárak kezelési költségei jóval meghaladják a többiekét. Amikor viszont könyvtáranként megvizsgálták, hogy a kezelési költségek milyen arányban oszlanak meg a nyomtatott és az elektronikus folyóiratok között, kiderült, hogy általában a kisebb és az új formátumra bátrabban áttért könyvtárakban nagyobb az elektronikus folyóira-tokra eső kezelési költség, míg a hatalmas visszamenőleges nyomtatott évfolyamgyűjteményekkel rendelkező, nagyobb könyvtárak jelentős összegeket költenek ezek fenntartására.

A folyóiratok *életciklusának* kiszámításánál abból indultak ki, hogy ez átlagosan 25 évig tart. A ráfordítások között megkülönböztették az egyszerűket és a folyamatosakat, az előbbieket címekre, az utóbbiakat kötetekre vetítették. Mivel más-más költségtényezők merülnek fel, a kalkulációt külön végezték el a nyomtatott és az elektronikus folyóiratokra nézve.

Az életciklusra alapozott költségszámítás eredménye azt mutatja, hogy az elektronikus folyóiratok kezelési költségei minden könyvtárban kisebbek, néhol jelentős mértékben, főleg és elsősorban a kis intézményekben. Ez azzal magyarázható, hogy a nagykönyvtárak már komoly megtakarításokat értek el a nyomtatott anyagok kezelésében, s az elektronikus folyóiratok révén elért relatív megtakarítások egyszerűen már nem oly nagymérvűek.

Mint hogy az elektronikus formátum életciklus alapján számított kezelési költsége kisebb, mint a nyomtatotté, ha egy könyvtár fokozatosan, de teljesen áttérne az előbbire, jelentős megtakarítást érhetne el. A szerzők hipotetikus számításokat végeztek erre vonatkozóan, s az eredményt grafikonokon mutatják be. Egyébként egy fokozatos áttérés folyamán a nyomtatott formátum kezelési költségeinek gazdaságossága csökkenne, mivel – legalábbis időlegesen – megemelné az átlagos ráfordítást.

A költségekben mutatkozó különbség az elektronikus formátum javára a kisebb személyi kiadásoknak köszönhető. A meg nem épített épületekre szánt pénzzel szemben ezek a megtakarítások könnyen más feladatokra fordíthatók.

Óvatosságra int azonban az, hogy ha az elektronikus folyóiratok száma továbbra is ilyen tempóban nő a könyvtárakban, akkor az egyes címek átlagos kezelési költségeiben elért megtakarításokat felémészti a megnövekedett folyóirat-állomány. Ennek ellenére várható, hogy a jövőben a kezelési költségek összege csökkenni fog a könyvtárakban. Ez biztatást adhat azoknak, akik eddig haboztak bevezetni az új formátumot.

Várható az is, hogy a technológia fejlődésével tovább csökkenni fog az elektronikus folyóiratok kezelési költségei. Viszont másfelől egyelőre teljességgel hiányzanak e ráfordításból a hosszú távú archiválás kiadásai, amelyek a nyomtatott folyóiratok esetében már megnyugtatóan beépültek a költségek közé. Arra van szükség, hogy amiként a kezelési költségekben is megtörtént az átcsoportosítás a nyomtatott és az elektronikus folyóiratok között, ugyanígy meg kell indulnia ennek a folyamatnak az archiválás terén is. Minden könyvtár meg tudja találni a módját, hogyan irányítsa át forrásokat az elektronikus folyóiratok megőrzésére. Erre kell, hogy ösztönözze az elektronikus folyóiratok kezelésének olcsóbb

volta: ha az elektronikus formátumra való áttérés gátja az archiválás megoldatlansága, akkor ezt a gátat kell lebontani az érdekeltektől közösen való erőfeszítésével.

Veszély fenyeget azonban a kiadók és az egyetemi vezetőségek részéről: a kezelési költségekben mutatkozó megtakarításra ők is igényt tarthatnak egyes vélemények szerint. Az előbbieket emelhetik az előfizetési árakat, az utóbbiaknak az egyetemen belüli átcsoportosítás lebeghet a szemük előtt. Mindenesetre az elektronikus formátumra való átmenet során és a vele járó megtakarítások következtében a hosszú távú megőrzés és a hozzáférhetőség nem szenvedhet hátrányt.

/SCHONFELD, Roger C.–KING, Donald W.–OKERSON, Ann–FENTON, Eileen Gifford: Library periodical expenses. Comparisons of non-subscription costs of print and electronic formats on a life-cycle basis. = D-Lib Magazine, 10. köt. 1. sz. 2004. 19 p. <http://www.dlib.org/dlib/january04/schonfeld/01schonfeld.html>

(Papp István)

Elektronikus folyóiratok weblapú jegyzékei

A könyvtárak hagyományos, a tudományos információ terjesztésében betöltött szerepéért a 21. század első évtizedében új szolgáltatók versengenek. A mai felsőoktatási intézmények intranetportáljaihoz, valamint az oktatási egységek weboldalaihoz használt rendszerek témakör szerint csoportosított weboldalakra és elektronikus folyóiratcikkekre való hivatkozásokat tesznek lehetővé. Olyan szolgáltatók, mint a Questia és a Northern Light szintén tudományos folyóiratcikkekhez való könnyű és gyors hozzáférést ígérnek előfizetőinek. Néha maguk a tanszékek próbálkoznak azzal, hogy weboldalukról elektronikus folyóiratcikkek legális vagy illegális példányaira hivatkoznak. A „konkurencia” arra kényszeríti a könyvtárakat, hogy erőfeszítéseket tegyenek az állományukban meglévő elektronikus folyóiratok könnyebb és jobb eléréséért.

A Miami Egyetemen akkor kínálkozott alkalom a fejlesztésre, amikor az 1999–2000-es tanévben az egyetemi könyvtárak újratervezték közös honlapjukat. Ezt megelőzően az olvasók vagy a könyvtári katalógusból, vagy a honlapon keresztül érték el

az e-folyóiratokat. A katalógus ugyan biztosította a cím, valamint a Library of Congress tárgyszórendszere szerinti hozzáférést, a honlap csoportosításai azonban távolról sem működtek tökéletesen. A hivatkozások (linkek) néha egy-egy aggregátor weboldalára vitték a könyvtárhasználót (Project Muse, OhioLINK Electronic Journal's Center), máskor egy folyóirat saját internetes címére, néha pedig az aggregátori weboldalra, és a folyóiratnak az aggregátori adatbázisban megjelenő URL-jére is. Az elektronikus folyóiratok nem kielégítő megjelenítését alátámasztotta a használati statisztikák alacsony mutatója. Végül az egyetemi könyvtárak egyik tanácsadó bizottsága elrendelte, hogy a könyvtárak vizsgálják meg az e-folyóiratok tudományterület szerinti elérésének lehetséges technikai megoldásait. Az e célból készült használhatósági felmérésekből többek között az derült ki, hogy a diákok számára nem világos, hogyan találhatják meg az általuk keresett folyóiratokat. A betűszavakból (EJC, JSTOR) például nem tudták azonosítani a szolgáltatót, de ha ismerték is a szolgáltató nevét, azt nem tudták, melyik folyóiratot melyik adatbázisban keressék. Végül sokan felhagytak a